

Sosiologi og filosofi. Slutten på noe?

Tanker etter "Den logiske empirismens innvirkning på sosiologien i Norge". Et møte med innledninger av Rune Slagstad, Dag Østerberg og Arne Næss, Institutt for samfunnsforskning 31.5.95 1900¹

Per Otnes

I

Flere spennende innledninger kunne ikke hindre at jeg ble beklemt av denne forsamlingen, nærmest av dens sammensetning. Jeg prøver først å få tak på hvorfor.

1. Hvis Bourdieu har rett (og jeg sier ikke dette som ubetinget elev eller tilhenger; jeg har mine tvil og reservasjoner, men altså *hvis*) i at "det er hele feltet som produserer verdien", så må vi kunne spørre oss, i forsamlingen, her og nå, hvem vi er, i hva for slags felt, og hva for verdier som produseres.

¹ Slagstads innlegg er visstnok trykt i hans *Nytt norsk tidsskrift*, Østerbergs kommer i neste nummer av årboka.

Den enkleste analyse viser da at dette femtital personer fordelt på kjønn og alder består av et flertall kvinner i trettiåra eller yngre (få eldre), og et litt mindre antall, flest middelaldrende til aldrende menn (få yngre). Dette kunne jo bare være et hyggelig slumpetreff av det slag Anakreon besang, men jeg tror det ikke. Det er snarere et forum for konstruksjon av et felt med posisjoner, habitus, trajektorier – norsk empirisk samfunns-forsknings felt, koblet med et sterkt opplevd behov for å se en kontinuitet i det, og egen plass i denne.

Igjen med Bourdieu som slutter seg til Mertons ord:

Les groupes en conflit veulent faire triompher leur interprétation de ce que les choses ont été, sont et seront.
(*Raisons pratiques* p. 91).

Nåja, hvor er da disse gruppene, konfliktene og tolkningene av det som var, er og skal komme, akkurat her og nå?

Det er lett å få øye på de etablerte, den dominerende gruppens dominerende fraksjon, ved og nærmest innlederbordet – samlet, iallfall for anledningen. Litt mindre tydelig er deres nest følgende halvt dominerte med-dominerende, professorer og direktører, ikke samlet men merkelig spredt rundt i salen, kanskje et uttrykk for at det rår konkurranse mellom denne gruppe etablerte, verdens nest likeste menn. Ikke alle oberster blir generaler, men mange holder lenge på ønsket.

Jeg syntes også å øyne en liten gruppe nederst ved vinduet til høyre, den dominerende gruppas dominerte fraksjon – pretendentene, de ennå ikke vel etablerte, en mulig kilde til reell heterodoksi, alle sammen yngre, kjønnsmessig i balanse. Kanskje er det dessuten spor av en egen kvinnelig eller feministisk pretendent-gruppe – sikkert høyst på sin plass, men her strekker mine personkunnskaper ikke til.

Innen hver gruppe (kanskje også mellom noen) øyner vi ledere og ledede, initiativtakere og initierte, aktører og klakkører.

2. Det heter jo at "man ikke trenger å være Peder Ås for å forstå Peder Ås" – et svakt standpunkt kjent bl.a. fra Weber og Simmel. Et sterkere er det at en nær sagt vilken som helst annen som legger arbeid i det vil kunne forstå Peder Ås *bedre* enn Ås sjøl er istand til. Fantet det noen gang en troverdig sjølbioografi?

Det er farlig å snakke om sin egen fortid. Farlig og dessuten kjedelig, for det fins jo en framtid å snakke om. Likevel er det nettopp det forsamlingens dominerende del gjør, de snakker om egen fortid. Det er de femti siste års norske filosofi og sosiologi som diskuteres. De to-tre eldste kan huske fra hele perioden, et par titall fra en raus halvpart av den og nedover – våre alles siste kvarte århundrede.

Hvem vil være "lommerusk", bakevje eller bare dråpe i Historiens, i Heraklits strøm? Å nei, "auch ich – in Arkadien nich – im Aa"².

Det kan synes som en merkelig ambisjon å ville lede en strøm, men det er jo ikke aldeles umulig. Hvem veit hvem dråpen var som fikk elva til å flyte over? eller som fikk den demmet opp, temmet til produksjon av energi? eller hvis protest lot vannet fosse fritt, enda en stund?

Viktigst av alt er det å *fortsatt være med*. Visst er det vanskelig å fastslå ens egne tydelige spor i vannet. Men livet, livet som dominerende særlig, er dette: fortsatt å flyte – med tro og med tiltro: foran i flokken. Heraklit tok feil; problemet er ikke å komme seg ned i elva, men å komme ut av den igjen. Det gjør man bare en gang. Og imens følger alle strømmen, mer eller mindre.

I denne mellomtida gjelder eks-sosiologens Terje Nordbys omkved: "Jeg har igrunnen alltid vært med" – en stanse som hvor "alltid" i siste vers dramatisk erstattes med *aldri*. I "produksjonen av tro" er det alltid et solid element av *overtro*; i hver *connaissance* av *méconnaissance*. Leder-skap og ettermæle harmonerer f.eks. slett ikke alltid.

² Aa, el. Aach, gl. tysk dialekt for elv, jfr. dansk Å.

Slik skapes det spenning i strømmen. Spisst sagt er strøm pluss spenning tradisjonelt lik det som engang kaltes kraftsosialisme, idag nærmest *amnis liber*, en nyliberal hundreårsflom, ikke ulik Kiplings "grunne grågrønne grumsete Limpopo", stedet for krokodillenes blod og tårer – for svetten er for lengst forsvunnet, og de små elefantene står der med lange neser.

II

3. Så langt om felt, posisjoner, trajektorier og verdier (eller kapital-innehav med Bourdieu), alt til forklaring på feltets beklemmende virkning. Nå til noen trekk fra møtets emne: den logiske empirismens innvirkning på sosiologien i Norge – stor eller liten, tydelig eller utydelig?

Det synes klart at problemet, opplevd, miskjent eller ikke, i alle fall er historisk, avsluttet fortid. Ingen forsvarer idag den logiske empirismens standpunkter *per se*. Sjøl pioneren Arne Næss markerer, som han alltid har gjort og gjør, en liten avstand. Han kalles skeptiker – ja kanskje det. Jeg mener det er ironiker han er, alltid klar med et nytt smilende uventet nei – en "negativ positivisme" som akkurat i dette likner Adornos dialektiske gravalvor. Ironiker er den som alltid har et nytt nei på lager, ikke som kverulant men som markør for mulig uvitenhet – "den absolutte, uendelige Negativitet" (Kierkegaard).

Næss tar ikke avstand fra "lommeruskforskningen" engang, bare antyder med et smil at dens verdi avhenger av hvem sine lommer det forskes i, eller fra.

4. Men om nå den logiske empirismen er forbi, hva så med samfunnsvitenskapene, hvis det var den de bygde på fra starten av? Og hvis ikke, hva annet *skal* de bygge på?

Østerberg nevner med rette Vilhelm Aubert og hans "problemorienterte empirisme", side om side med hans, Næss' og Galtungs "distingverte opposisjon". Nye avsluttete kapitler, vil jeg tro. Hva det siste angår, så kan Gudmund Hernes klatre i fjell til det blir ski-ess eller salamander av han,

han blir aldri "distingvert opposisjonell" åkkesom – dvs. distingvert rikelig nok men opposisjonell, nei det er nok for seint³. Noen vil kanskje finne spor av opposisjon i hans Paxbok "Strategi for sosialisme" – pinlig lesning idag, vil jeg tro, særlig for hans egen krets; verken allo- eller heterodoxa, bare en første markering og investering innen det felt hvor han siden gikk til topps: *Ascendere necesse est – (sine ironia et invidia)*.

5. Verre er det at sjølve den "problemorienterte empirismen" synes å gå mot slutten, et karisma som ikke lar seg rutinisere, kanskje ikke overlever engang. – Ikke bare slik at dagens instituttforskning har blitt utredende, ikke problemsøkende, apparat-tro og ikke opposisjonell. Dette har lenge vært klart. De driver nå samfunnsforskning for å styrke makthavernes "for svake makt". Nei, det er posisjonen sjøl som nærmer seg det inkonsistente, tydeligst for den tradisjonelle, paternalistiske "sosiale interesse" – "Trost i taklampas" storbondekone som engasjerer seg i å bedre husmennens kår mest for å bremse den fortredelige "flukten fra landsbygda". Mindre karikatur er den "sosialt interesserte" industrileder av typen Gunnar Knudsen, Johan Throne Holst eller Sigurd Rinde.

Med stigende nivå for nesten alles utdanning, innsikt og sjølbevissthet er det idag blitt omtrent umulig å være same *for* samene, fattig *for* de fattige, fange *for* fangene, innvandrere *for* innvandrerne, pasient *for* pasientene, stoffbruker *for* stoffbrukerne osv. – uten eventuelt å gjøre *helt* felles sak med dem, bli ett med dem, "go native".

Nå fins det jo idéer om "advocacy planning" og "advocacy research" men metaforen foruroliger: Advokatenes og jussens nøytralitet er i mangt en form. I realiteten tjener de, som flere har påvist, som hovedregel kampen mellom betalingsdyktige interesser av tilstrekkelig økonomisk størrelse.

Samfunnsforskningen av idag kan altså ha mistet sitt tradisjonelle grunnlag i filosofi og erkjennelsesteori, og ha forfalt til "administrative science",

³ Det måtte i såfall bli en lyseblårød versjon av fylkesmann Willoch eller professor emeritus Andenæs - altså reine framtidsvyer.

ikke-opposisjonell offentlig utredning, et maktspråk over avmakten, "Polizeiwissenschaft", "Herrschaftswissen". Fortsatt ulikhet, men med vekst, orden og oversikt, på bønn såvel som på toppene. Det gjør kanskje forskjell – men i hvilken retning? – dersom vi sjøl nå sitter på dem – at sosiologer "har nådd posisjonene" og får tatt i bruk faginnsikten.

III

Dette er kanskje vel og bra nok for dem som trives med rollen som klakkør og trajektør – oberst eller kronprins(esse). De vil nå måtte føle seg tvunget til et innbitt kvasiforsvar for en filosofi de ikke lenger tror på, for å bevare feltets praksis. Man tror på kirken, ikke på religionen.

Men for dem som ikke trives kan jeg se to andre muligheter:

6. Det ene er flanør-rollen – en ikke-deltaker som ser hva Skjervheim holdt for umulig, ser deltakerne bedre enn de sjøl evner, uten derfor å gjøre seg til bedreviter eller gud. Det å stå utafor den nesten allesteds-nærværende mål-middel-tvangen kan åpne øyne. Rollen har tradisjoner og det til og med ganske sterke, ofte koblet med ironi, pessimisme, surrealisme e.l. som livsholdning: Poe, Baudelaire, Wilde, Simmel, Benjamin, Breton, Bataille – kanskje også Kierkegaard, Nietzsche, Sartre, Baudrillard. *Men* rollen leder ut av akademiet, ut av organisert, betalt forskning, og over i en usikker eksistens for alle andre enn de privat formuende, og dermed oftest konservative.

Når rollen en sjelden gang likevel finner plass i den akademiske verden, er det f.eks. under navn som "cultural criticism" – idag kanskje f.eks. Richard Sennett. Men i dette ligger et vink om den andre muligheten jeg ser, for "cultural criticism" kan være mye, men vel neppe bare *samfunns-*vitenskap?

7. Kanskje er det slik, eller det blir det snart, at tanken om en essensiell egenart for det vi i tre tiår har kalt "samfunnsvitenskapene" har mistet sin kraft? Uten grunnlaget i logisk empirisme, og uten troen, uten programmet

om enhetsvitenskapen, ja så er samfunnsvitenskapene rett og slett ikke (natur-)vitenskaper lenger men på full fart tilbake dit hvor de igrunnen alltid har hørt heime, blant *human*-vitenskapene. I en slik revidert sosiologi vil filosofien igjen bli, ikke tillegg men en grunn-leggende nødvendighet: Den som ikke kan en god del filosofi – og ikke da bare den logisk empiriske – har ikke noe i et slikt fag å gjøre.

Ikke dermed sagt at filosofifaget fortjener ubetinget ros eller forbilde-status. Fortrinnet er åpenheten – den frie spørningen, "problem-orienteringen" her mest på et annet plan – når den fins. Svakheten (bortsett fra at åpenheten slett ikke alltid og allesteds fins i akademisk filosofi) er tradisjonstrokapen. Forskning og undervisning i filosofi er alt for ofte eksegese, ikke kreativitet, tekstutlegning og ikke nyskaping. Fordelen er intensjonsdybden, viljen (når den er der) til å spørre om slikt ingen andre spør om, "de dypeste og siste spørsmål". Ulempen er bindingen til tenkte tanker og trykte, for ikke å si trygge tekster.

Redusert til sin enkleste formel ligner filosofiens program eller metode kanskje på Næss', med referanse til Zappfes, idé om stadig "å gå inn i problemene, og ut av dem igjen, inn i problemene og ut av dem igjen" – gjerne med størst mulig avstand i alle retninger. Jeg tenker straks på leken til Freud, Derrida og flere: "*da-fort*" – *peek-a-boo* eller på norsk "bortetitt". Alt for enkelt, sjølsagt, om et anerkjent vanskelig fag, men kanskje essensielt allikevel – tankeleken "enn hvis ikke? enn hvis?". Filosofien – en nesten-flanør innen akademiet? Næss, Hellesnes, joda; Skjervheim, kanskje; Føllesdal – vel. Værsågod neste!

8. Slik ser da samfunnsvitenskapens felt og muligheter ut, sett fra kanten. Et sideblikk tilslutt: Kanskje geografifaget kan gi tips? Det har alltid klart å spre seg på to, og nå nylig på tre ulike fakulteter – natur-, human- og sosial-vitenskapene.

